

บทที่ 1

บทนำ

การวิจัยเรื่องเศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเลือกศึกษาเฉพาะข้าวและยางพารา ในรอบ 100 ปี เนื่องจากข้าวและยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามาเป็นเวลานาน และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับข้าวและยางพารา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต หรือการค้าแบบผูกขาด ล้วนส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในระดับกว้าง ดังนั้นการวิจัยเรื่องนี้จึงเกิดประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น และประเทศชาติในการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างถูกต้องและเหมาะสมในอนาคต

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่บริเวณ 3 จังหวัด คือ จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา (ยกเว้น อำเภอเทพา อำเภอสะบ้าย้อย อำเภอจะนะ และอำเภอนาทวี) และอำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบริเวณที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นระยะเวลายาวนาน มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมในการประกอบอาชีพทางการเกษตร มีการปลูกพืชหลากหลาย แต่ที่สำคัญที่สุด คือ ข้าวและยางพารา

เศรษฐกิจดั้งเดิมของไทยรวมทั้งภาคใต้และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นไปตามระบบศักดินาคือ ราษฎรไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มีเพียงสิทธิจับจองที่ดินทำกินเท่านั้น กษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินและทรัพยากรทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว ดังนั้นเมื่อราษฎรทำมาหากินในที่ดินที่ได้รับมอบจากกษัตริย์ จึงต้องตอบแทนในรูปของส่วยแรงงานหรือส่วยสิ่งของตามระบบไพร่ ราษฎรจึงไม่สามารถสะสมทุนหรือมีเวลาว่างเพียงพอที่จะประกอบอาชีพอิสระได้อย่างถาวร

สภาพเช่นนี้ทำให้ชุมชนต่างๆ ผลิตเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ โดยต้องทำการผลิตหลายอย่างเพื่อให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ตั้งแต่การทำนา ทำไร่ ทำสวน เครื่องจักสาน ทอผ้า หางของป่า เลี้ยงสัตว์ และปลูกผัก กล่าวได้ว่า เศรษฐกิจในระยะนี้เป็นลักษณะพอยังชีพและการขูดรีดแบบศักดินาทั้งจากรัฐบาลกลาง ราชการส่วนท้องถิ่น และเจ้าภาษีนายอากร ลักษณะเช่นนี้ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

หลังจากที่ประเทศไทยเปิดประเทศตามสัญญาเบาว์ริง เมื่อปี พ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจของไทยก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบพอยังชีพในระบบศักดินาดั้งเดิม ไปสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย ในระยะนี้การผลิตข้าวมีเป้าหมายเพื่อขายเป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในที่ราบภาคกลางของประเทศ

336. 1131
๗ 34๓
2๕๕๒

157691
157892

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ในส่วนของภาคใต้ โดยเฉพาะลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก การเปลี่ยนแปลงมีขึ้นครั้งแรกในสมัยพระยาสุโขมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439-2449) โดยเริ่มการปลูกข้าวเพื่อขายและปรากฏชัดขึ้นหลังปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา เป็นการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายโดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลัง เกิดจากข้าวมีราคาสูงขึ้นและมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณใกล้ทางรถไฟตามนโยบายของรัฐบาลที่อนุญาตให้ชาวจีนเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรี คนเหล่านี้ได้มาลงทุนทำนาขนาดใหญ่ โดยจ้างเครื่องมือทันสมัย ใช้แรงงานคนในพื้นที่บังคับเกี่ยวกับเกี่ยวผลผลิต มีการตั้งโรงสีขนาดใหญ่เพื่อแปรรูปเป็นข้าวสารส่งขายประเทศใกล้เคียง ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราทำให้มีการสะสมทุนโดยพ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีน อย่างไรก็ตามหลังการปฏิวัติ 2475 ชาวจีนถูกจำกัดการถือครองที่ดินห้ามทำอะไรทำนาขนาดใหญ่ ชาวจีนจึงหันมาทำการค้าขายเป็นหลัก โดยเฉพาะการรับซื้อข้าวเปลือกมาแปรรูปเป็นข้าวสารเพื่อขายอีกต่อหนึ่ง การจำกัดพื้นที่ทำกินของชาวจีน ทำให้ราษฎรไทยมีโอกาสขยายพื้นที่การเพาะปลูกมากขึ้น เพื่อเร่งผลิตข้าวเพื่อขาย ปัจจัยการผลิต และที่ดินกลายเป็นสิ่งมีค่า เริ่มมีราคาแพง ผลผลิตที่ได้ก็ต้องขายผ่านพ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีน ซึ่งมักถูกเอารัดเอาเปรียบ ในขณะที่ด้วยกันรัฐบาลก็เพิ่มจำนวนชนิดของสินค้าที่จะเก็บภาษีมากขึ้น เพื่อนำเงินไปเสริมสร้างรัฐให้มีความเข้มแข็งขึ้น สภาพเช่นนี้ทำให้ราษฎรต้องดิ้นรนมากขึ้นเพื่อความอยู่รอด โดยการปลูกพืชชนิดใหม่ที่ทำให้มีรายได้มากขึ้น เช่น ยางพารา ดังนั้นระบบทุนนิยมจึงเริ่มปรากฏชัดขึ้น และเริ่มส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรในบริเวณนี้

ส่วนการปลูกยางพารา นั้น ได้มีการนำมาปลูกครั้งแรกที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรังเมื่อปี พ.ศ. 2442 หลังจากนั้นยางพาราก็แพร่หลายไปทั่วภาคใต้ จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญและทำรายได้ให้กับประเทศอย่างมากมาย

การปลูกยางพาราในภาคใต้ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดจากแรงผลักดันด้านราคาของตลาดโลกเป็นสำคัญ ราคาและปริมาณความต้องการที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกในภาคใต้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในระยะแรกรัฐบาลไม่ให้ความสนใจมากนัก อาจเป็นเพราะพื้นที่การเพาะปลูกยังมีปริมาณน้อยและรายได้จากการเก็บภาษีอากรมีจำนวนไม่มากนัก รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจการปลูกยางพารา โดยจัดตั้งแผนกยางขึ้นในทบวงเกษตรธิการ เมื่อ พ.ศ. 2477 เพื่อปรับปรุงพันธุ์ยางให้ดีขึ้น ต่อมาหลังทศวรรษ 2470 ราคายางได้ตกต่ำอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง กัดดันให้รัฐบาลต้องเข้าเป็นภาคีประเทศผู้ผลิตยางพารา ได้มีการตกลงเรื่องการกำหนดปริมาณการผลิตและการส่งออกยางพาราของแต่ละประเทศสมาชิก เพื่อควบคุมปริมาณการผลิตไม่ให้มากเกินไปจนความต้องการของตลาดโลก ทำให้ราคายางมีเสถียรภาพ จึงใจให้ชาวสวนยางพาราหันมาขยายพื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้นอีก จะเห็นได้ว่าในช่วง ปี พ.ศ. 2442-2460 มีการปลูกยางพาราเพียง 1 แสนไร่ ผลของการดำเนินงานของรัฐบาลทำให้พื้นที่การปลูกยางเพิ่มขึ้นเป็น 1,824,000 ไร่ ในช่วงปี พ.ศ. 2477-2484¹ การขยายพื้นที่การเพาะปลูกยางพาราหยุดชะงัก ในช่วงปี พ.ศ. 2484-2489 เนื่องจากราคายางตกต่ำถึงขีดสุด อันเป็นผลจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในช่วงเกิดสงครามเกาหลีปี พ.ศ. 2493 - 2494 เกิดความต้องการยางพาราเพื่อใช้ในยุทธปัจจัยจำนวนมาก ส่งผลให้ราคายางเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2493 ราคายางแผ่นรมควันพุ่งขึ้นสูงถึงกิโลกรัมละ 30 บาท² ทำให้มีการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลได้ให้ความสนใจในการเพิ่มผลผลิตยางอย่างจริงจัง มีการจัดตั้งองค์การสวนยางและศูนย์วิจัยยางเพื่อดูแลการผลิตยาง ตั้งแต่ขั้นตอนการตัดพันธุ์ยาง การปลูก จนกระทั่งการจำหน่าย นอกจากนี้เมื่อ พ.ศ. 2503 ได้จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเพื่อสนับสนุนให้มีการปลูกยางพันธุ์ดีขึ้น ซึ่งได้ดำเนินการเรื่อยมาจนทุกวันนี้ และทำให้การผลิตยางกลายเป็นอาชีพหลักของคนภาคใต้ในปัจจุบัน

การปลูกยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เริ่มปลูกอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. 2460 โดยการดำเนินการของชาวจีนอพยพ ซึ่งส่วนมากจะทำสวนยางพาราขนาดใหญ่ อาศัยทุนที่สะสมจากการประกอบธุรกิจในเมือง และใช้ประสบการณ์จากการทำสวนยางในเมืองมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งด้านการผลิตและการจำหน่ายเพราะราคายางพาราค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับพืชเศรษฐกิจอื่นในระยะเวลาเดียวกัน

การที่ยางพารามีราคาค่อนข้างสูง ทำให้ราษฎรที่อยู่ในพื้นที่สูงตามชายป่า ชายเขา เริ่มให้ความสนใจการปลูกยางมากขึ้น ส่วนใหญ่จะทำสวนยางขนาดเล็ก โดยใช้พื้นที่บริเวณที่เคยทำไร่มาก่อน หรือพื้นที่รกร้างว่างเปล่า การทำสวนยางของชาวสวนยางในระยะแรก ทำไปตามยถากรรม ขาดความรู้ ความชำนาญในการเพาะปลูก ขาดความประณีตในการทำแผ่นยาง ผลผลิตที่ได้จึงมีคุณภาพต่ำ ราคาผลผลิตจึงต่ำกว่าของชาวจีน อย่างไรก็ตามราคายางก็ยิ่งให้ผลตอบแทนเป็นตัวเงินมากกว่าข้าวอย่างน้อย 2 เท่าตัวใน พ.ศ. 2490 ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

ต้นทศวรรษ 2500 รัฐบาลจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้ราษฎรปลูกยางพันธุ์ดีทดแทนยางพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่ามาก ในขณะเดียวกันก็เร่งให้ความรู้ การเพาะปลูกยาง การแปรรูปยางที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ส่งผลให้พื้นที่ปลูกยางพันธุ์ดีขยายตัวเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าราษฎรหันมาสนใจการทำสวนยางพาราอย่างจริงจังจนกลายเป็นอาชีพหลัก และอาชีพสำคัญของคนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจนถึงปัจจุบันนี้

การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต จากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ มุ่งแสวงหากำไรในรูปของเงินตราตามระบบทุนนิยม ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างมากมาย ทำให้วิถีการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต หลังการผลิตของชุมชนในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป โดยมีแนวโน้มจะเป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก

ผู้วิจัยเลือกศึกษาเศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เฉพาะการผลิตข้าวและยางพารา ทั้งที่ในท้องถิ่นนี้มีผู้คนประกอบอาชีพอื่นอีกมากมาย เช่น อาชีพประมง ทำสวนผลไม้ ทำเหมืองแร่ เป็นต้น เพราะข้าวและยางพาราเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และมีพัฒนาการที่ยาวนาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านผู้คนหรือชุมชนที่มีอาชีพทำนาและทำ

สวนยางพารา จะช่วยให้เห็นภาพเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในรอบ 100 ปี ได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทของข้าวและยางพารา ที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราในท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตในการผลิตข้าวและยางพารา
3. เพื่อศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงในการค้าข้าวและยางพารา รวมทั้งปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกิจการข้าวและยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
4. เพื่อเปิดโอกาสและส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลแบบสองทาง โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ และทบทวนเรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ของตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของสภาพเงื่อนไขปัญหา และสถานการณ์เกี่ยวกับข้าวและยางพาราที่พัฒนาสั่งสมมาจากอดีตถึงปัจจุบัน

คำถามการวิจัย

นับแต่ปีพุทธศักราช 2500 เป็นต้นมา โครงสร้างทางเศรษฐกิจในเขตลุ่มน้ำทะเล-สาบสงขลาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต จากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการผลิตข้าวและยางพารา มีเป้าหมายการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งภายในประเทศและตลาดโลก มุ่งแสวงหากำไรตามระบบทุนนิยมอย่างเด่นชัด ลักษณะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราในท้องถิ่นอย่างมากมาย ดังนั้นเพื่อให้การวิจัยบรรลุจุดประสงค์ตามที่กำหนดไว้จึงได้กำหนดคำถามการวิจัยดังนี้

1. สภาพเศรษฐกิจลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ก่อนมีการผลิตข้าวเพื่อขาย มีลักษณะอย่างไร มีวิธีการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนอย่างไร สามารถผลิตซ้ำด้วยตนเองได้อย่างไร ความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นอย่างไร ทั้งระดับชาวนาด้วยกันเองและกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
2. สภาพเศรษฐกิจของชาวนา ชาวสวนยางพารา หลังการผลิตเพื่อขายเป็นอย่างไร การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและระบบการตลาด การเกิดพ่อค้าและนายทุนส่งผลกระทบต่อพวกเขา มากน้อยเพียงใด แรงงานและระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ชาวนา-ชาวสวนยางพารามีวิธีการจัดการตนเองและจัดการกับผลกระทบจากภายนอกอย่างไร
3. สภาพความเป็นอยู่ของชาวนา ชาวสวนยางพารา หลังจากเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เขาสูญเสียอะไร มีวิธีการแก้ไขอย่างไรจึงจะสามารถดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้

หนังสือศตวรรษเศรษฐกิจของคนลุ่มทะเลสาบสงขลา

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย ครอบคลุมพื้นที่ศึกษา และด้านเนื้อหา ดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ปลูกข้าวและยางพาราบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา (ยกเว้นอำเภอนาทวี อำเภอสะบ้าย้อย อำเภอเทพา และอำเภोजะนะ) โดยเลือกชุมชนที่มีอาชีพทำนา ทำสวนยางพาราที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

2. ด้านเนื้อหา

ด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเศรษฐกิจของชาวนาและชาวสวนยางพารา ตลอดจนพัฒนาการการผลิตข้าวและยางพาราในรอบ 100 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2539 ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ทั้งด้านปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต การค้าขาย ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาและชาวสวนยางพารา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้แนววิเคราะห์ตามระเบียบวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร

ศึกษาเอกสารและงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับข้าวและยางพาราลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในรอบ 100 ปี ที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นเอกสารขั้นต้นและเอกสารขั้นรอง โดยศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลสำคัญของส่วนราชการต่างๆ เช่น กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ กองการยาง กรมวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมเศรษฐกิจ กระทรวงพาณิชย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ศูนย์วิจัยการยาง หาดใหญ่ ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง

1.2 หอสมุดสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ฯลฯ

2. การสัมภาษณ์

สัมภาษณ์เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับการผลิตข้าวและยางพารา รวมทั้งวิถีชีวิต ปัญหาต่างๆ ตลอดจนแนวทางแก้ไขของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่ได้รับผลกระทบจากกิจการข้าวและ

ยางพารา เพื่อเก็บข้อมูลในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลส่วนนั้นนักวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่ได้ทำการศึกษาอย่างจริงจัง โดยจะกำหนดกลุ่มของบุคคลที่จะไปสัมภาษณ์ตามตัวแปรหลักที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มผู้ผลิต กลุ่มพ่อค้า นายทุนและข้าราชการ เป็นต้น

นอกจากนี้ได้จัดให้มีการเสวนากลุ่มและจัดประชุมเวทีชาวบ้านของชาวนา ชาวสวนยางพารา ขึ้นหลายครั้ง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้แลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน ตลอดจนร่วมกันวิเคราะห์ และหาแนวทางแก้ปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพ เศรษฐกิจและวิถีชีวิตของตน

3. การสังเกตโดยตรง

การสังเกตโดยตรง เกี่ยวกับพื้นที่ สิ่งของ และพฤติกรรมต่างๆ และเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นบางครั้ง เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นช่องทางที่จะได้ข้อมูลที่เป็จริงมากที่สุดและศึกษาสภาพการณ์ต่างๆ เพื่อนำมาตรวจสอบข้อมูล และเพิ่มเติมเรื่องราวต่างๆ ให้สมบูรณ์ถูกต้องมากที่สุด

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตและระดมความคิดเห็น นำมาวิเคราะห์ร่วมกันตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อแยกแยะสาเหตุของเหตุการณ์ ตลอดจนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต และหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสาเหตุและเหตุการณ์นั้น หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้ายแล้ว จะนำเสนอรายงานผลในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการผลิตข้าวและยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการศึกษามากมายทั้งที่เป็นบทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ทั้งงานที่เกี่ยวข้องกับภาคใต้และงานวิจัยที่ศึกษาริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะ ซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

1. ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องข้าว

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องข้าว ยังไม่มีการศึกษาอย่างกว้างขวางเหมือนการผลิตยางพารา ส่วนใหญ่จะเป็นส่วนหนึ่งของงานที่เกี่ยวข้องกับภาคใต้ที่สำคัญ ได้แก่ งานต่อไปนี้

1.1 งานของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์ เรื่อง เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต ได้กล่าวว่า หมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีตมีการผลิต 3 ลักษณะ คือ ทำนา ทำสวน และทำการประมง งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นอิสระของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพต่างกัน มีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร สามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีการแลกเปลี่ยน

หนึ่งศควรรษ เศรษฐกิจของคนลุ่มทะเลสาบสงขลา

ผลผลิตด้วยน้ำใจ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งภายในหมู่บ้านหนึ่งๆ และระหว่างหลายหมู่บ้าน สามารถรวมกันเป็นเครือข่ายในแต่ละท้องถิ่น ทั้งยังสามารถจัดการตนเองในเครือข่ายได้เป็นอย่างดีด้วยสายใยวัฒนธรรม ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคง เข้มแข็ง รัฐและระบบทุนนิยมเป็นสถาบันภายนอก ถูกมองว่าเข้ามาขูดรีดเอาเปรียบหมู่บ้าน ลักษณะของภาคใต้ที่เด่นที่สุด คือ การแยกเป็น 2 ชั่ว เครือข่ายหมู่บ้านฝ่ายหนึ่ง รัฐกับระบบทุนนิยมอีกฝ่ายหนึ่ง³

1.2 งานของส่วนวิจัยเศรษฐกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด เรื่อง ข้าว วิธีการตลาด และการส่งออก ชี้ให้เห็นถึงวิธีการตลาด ขั้นตอนการส่งออก ประวัติกลุ่มผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ ปริมาณการส่งออกและมาตรการของรัฐบาลในการแก้ปัญหา⁴

1.3 งานที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการศึกษาเกี่ยวกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและได้กล่าวถึงข้าว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษานั้น กลุ่มที่ 2 เป็นการศึกษาเรื่อง ข้าว ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยตรง

1.3.1 ผลงานกลุ่มแรก ให้ภาพของเศรษฐกิจลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างๆ โดยมีข้าวและยางพารา ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญเกี่ยวข้องมากน้อยตามบริบทของงานแต่ละชิ้น ผลงานกลุ่มแรก มีงานที่น่าสนใจดังนี้

(1) ยงยุทธ ชูแว่น เรื่อง **ลักษณะทางด้านสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์** กล่าวถึง การปรากฏตัวของชุมชนชาวนาในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ความทุกข์ยากของชาวนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมภาคใต้ ระบบไพร่ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตลอดจนความเสื่อมโทรมของระบบไพร่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา⁵

(2) สงบ ส่งเมือง เรื่อง **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุง พุทธศตวรรษที่ 20-25** ได้กล่าวถึง การกำเนิดทะเลสาบสงขลากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของพัทลุง เศรษฐกิจของพัทลุงในระบบศักดินาไทย การเสื่อมโทรมของเศรษฐกิจแบบศักดินาในพัทลุงกับปัญหาเศรษฐกิจใหม่ๆ โดยกล่าวถึงความทุกข์ยากของชาวนาและชาวสวนยางพาราในจังหวัดพัทลุงภายใต้ระบบศักดินาให้เห็นอย่างชัดเจน⁶

1.3.2 ผลงานกลุ่มที่ 2 เป็นการศึกษาเรื่องข้าวในลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งมีผลการศึกษาที่สำคัญ ดังนี้

(1) สมยศ หุ่นหัว เรื่อง **ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมการทำงานในระบบสังคมเกษตรกรรมในและนอกเขตชลประทาน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง** สรุปผลการวิจัยว่า แม้ว่าเกษตรกรในพื้นที่เขตชลประทานยอมรับนวัตกรรมในการทำงานได้ดี แต่ผลิตภาพการทำงานโดยเฉลี่ยของเกษตรกรก็ยังต่ำกว่าเกษตรกรที่ทำน่าน้ำฝนอย่างเดียว แสดงว่าเทคนิคทันสมัยในการทำงานไม่ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มผลิตภาพการเกษตรมากนัก แต่การเพิ่มผลิตภาพการเกษตรเกิดขึ้นเนื่องจากโอกาสในการมีทางเลือกการเกษตรอื่นๆ เพิ่มขึ้น เช่น การปลูกยางพาราและทำสวนผักร่วมไปด้วย⁷

(2) ศิริจิต ทุ่งหัว และคณะ เรื่อง ระบบการทำฟาร์มระบบนาปี การปลูกผัก การทำสวนยางพารา หมู่ที่ 8 ต.บางเหียง กิ่งอำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา พบว่า สภาพพื้นฐาน เช่น สภาพทางนิเวศและการไม่มีระบบชลประทานในพื้นที่ เป็นสาเหตุที่ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการยอมรับเทคนิคและการปฏิบัติที่ได้จากการปฏิบัติเขียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ข้าวพันธุ์ส่งเสริม⁸

(3) ปัญจพล บุญชู เรื่อง การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตการเกษตรของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในหมู่บ้านยากจน อ.รัตภูมิ จ.สงขลา สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้วิทยุการแผ่ใหม่ในการทำนาปี ในพื้นที่อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา พบว่าเกษตรกรทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม แต่อาจเรียกว่า อยู่ในขั้นทดลองปรับใช้นวัตกรรมเท่านั้น⁹

2. ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับยางพารา

ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับยางพารา ในแง่ของภาพรวมที่เกี่ยวข้องกับภาคใต้ ที่สำคัญได้แก่งานต่อไปนี้

2.1 งานของสงบ ส่งเมือง เรื่อง วิวัฒนาการเศรษฐกิจภาคใต้ ได้กล่าวถึง การพัฒนาการผลิตยางในภาคใต้ของไทย โดยให้ภาพมุกกว้างเริ่มตั้งแต่การผลิตยาง ในระยะเริ่มแรกของภาคใต้เป็นการดำเนินการโดยชาวบ้านและชาวจีนโพ้นทะเล โดยรัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจและสนับสนุนมากมายนัก แต่หลังจากยางมีราคาสูงขึ้น ความต้องการปริมาณยางจำนวนมาก ทำให้มีการเร่งขยายผลผลิตอย่างเร่งด่วน รัฐบาลจึงหันมาสนใจให้ความช่วยเหลือเกษตรกรทั้งด้านการเงินและวิชาการตลอดจนหาตลาดเพื่อการส่งออก ด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้พื้นที่การเพาะปลูกยางขยายตัวอย่างรวดเร็วจาก 1 แสนไร่ ในช่วงปี พ.ศ. 2442-2460 เป็น 11 ล้านไร่ ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงระบบกลไกของการส่งเสริมด้านวิชาการและการตลาดแล้ว อุตกิจยางพาราในภาคใต้ยังต้องพึ่งพิงหน่วยงานราชการโดยตลอด¹⁰

2.2 งานของ วิจิต กาฬกาญจน์ เรื่อง นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444-2503 มุ่งศึกษานโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย ตั้งแต่เริ่มนำเมล็ดพันธุ์ยางพาราเข้ามาเผยแพร่ให้ประชาชนปลูก จนถึงรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางใน พ.ศ. 2503 งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่านโยบายปรับปรุงการผลิตยางของรัฐบาลไม่บรรลุผลมากนัก เพราะรัฐบาลขาดความพร้อมหลายด้าน โดยเฉพาะด้านวิชาการ คือ ขาดการค้นคว้าวิจัย กิจการสวนยางของไทยจึงล้าหลังอยู่มาก สำหรับธุรกิจการค้ายางพารา รัฐบาลปล่อยให้ไปอย่างเสรี กิจการค้ายางจึงตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนเกือบทั้งหมด เพราะคนไทยไม่สนใจการค้า ในขณะที่ชาวจีนเข้ามาลงทุนทำธุรกิจค้ายางพาราโดยเฉพาะ¹¹

2.3 งานของ นันดา แก้วสุวรรณ เรื่อง พัฒนาการของการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2488-2516 ให้ความสำคัญกับปัจจัยที่มีอิทธิพลและเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตและการค้ายางพาราของไทยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายใน รวมทั้งปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากิจการยางของไทย¹²

2.4 งานของ ภาวตุล ทรงประเสริฐ เรื่อง ทุนสิงคโปร์: การผูกขาดตลาดยางพาราและดีบุกไทย งานวิจัยเรื่องนี้ได้ให้ภาพรวมและรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างการค้าของไทย ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของกลไกการตลาดและกระบวนการผูกขาดการค้ายางพาราของพ่อค้าเอกชนทั้งตลาดภายในและตลาดต่างประเทศ¹³

งานชิ้นสำคัญเหล่านี้ได้ให้ภาพเกี่ยวกับการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดของยางพาราในภาคใต้ได้เป็นอย่างดี แต่ไม่ได้เจาะลึกลงไปในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่สำคัญได้แก่ การศึกษาของ สมยศ ท่งหั่ว และศิริจิต ท่งหั่ว **วิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราบริเวณฝั่งตะวันตกของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ให้เห็นความแตกต่างของการผลิตยางของไทยกับประเทศมาเลเซีย กล่าวคือ ในประเทศไทยพัฒนาการปลูกยางพาราเกิดจากครอบครัวขนาดเล็กในชนบทเป็นหลัก และระบบการทำไร่นาโดยทั่วไปจะมีกิจกรรมเกษตรหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะการทำนาและทำสวนยางพาราประกอบกันไป ในขณะที่การพัฒนาการระบบการผลิตยางพาราของประเทศมาเลเซีย โดยมากเกิดจากฟาร์มขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการลงทุนจากต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าระบบสังคมเกษตรในการผลิตยางพาราของไทยมีความสลับซับซ้อนมากกว่าของประเทศมาเลเซีย เมื่อมองในแง่ของการจัดสรรทรัพยากรการผลิตในระดับฟาร์มจนกระทั่งความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ส่วนความช่วยเหลือของทางราชการเพื่อปรับปรุงการผลิตในการทำสวนยางให้ทันสมัยมากขึ้น โดยการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับเกษตรกรรายใหญ่ที่สามารถเผชิญปัญหาในช่วงที่ยางบางส่วนยังไม่ได้ผลผลิตในระยะของการปลูกทดแทน นอกจากนี้เกษตรกรรายย่อยยังมีปัญหาเรื่องการผลิตยางไม่ได้คุณภาพ การขาดอำนาจต่อรองในการขายยาง ถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ดังนั้น สมยศ จึงเสนอให้ส่วนราชการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น การขายยางและจัดหาปัจจัยการผลิตอย่างจริงจัง วิธีการเหล่านี้จะช่วยพัฒนาการผลิตยางของเกษตรกรได้ในระดับหนึ่ง¹⁴

เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่ให้ภาพรวมการผลิตข้าวและยางพาราของภาคใต้ ส่วนที่ศึกษาถึงลงไปในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ก็เป็นการวิจัยในพื้นที่ขนาดเล็กและศึกษาในช่วงระยะเวลาสั้น ไม่สามารถตอบคำถามได้ว่าการผลิตยางพาราและข้าวในรอบ 100 ปี ในเขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีผลต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างไร

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ มีดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจของชาวนา ชาวสวนยางพารา ตลอดจนพัฒนาการผลิต การค้าข้าวและยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในรอบ 100 ปี ชัดเจนขึ้น
2. ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และภาคภูมิใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ตระหนักถึงเงื่อนไข สาเหตุ และปัญหาที่พัฒนามาจนทำให้ข้าวและยางพารามีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มหรือประชาคมในท้องถิ่น

บันทึกท้ายบท

- ¹ สงบ ส่งเมือง, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจภาคใต้," **เศรษฐศาสตร์การเมือง** 6, 1-2 (ตุลาคม 2529-มีนาคม 2530), หน้า 60-70.
- ² เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.
- ³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกโรประดิษฐ์, **เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2540), หน้า 39-117.
- ⁴ ส่วนวิจัยเศรษฐกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด, **ข่าววิถีการตลาดและการส่งออก** (กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยพาณิชย์, 2527), หน้า 1-27.
- ⁵ ยุกยุธ ชูแว่น, "ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์," ใน ยุกยุธ ชูแว่น, บรรณาธิการ, **โลกของกลุ่มทะเลสาบสงขลา รวบรวมความว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นกลุ่มทะเลสาบ** (พระนคร: นาค, 2541), หน้า 62-88.
- ⁶ สงบ ส่งเมือง, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุง พุทธศตวรรษที่ 20-25," ใน รายงานการสัมมนา **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง** (พัทลุง: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุงโรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531), หน้า 155-173.
- ⁷ สมยศ ทุ่งหว้า, **ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมการทำนา ในระบบสังคมเกษตรกรรม ในและนอกเขตชลประทาน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง** (สงขลา: ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2535), หน้า 30-45.
- ⁸ ศิริจิต ทุ่งหว้า และคนอื่นๆ, **ระบบการทำปาร์มระบบนาปี การปลูกผัก การทำสวนยางพารา หมู่ที่ 8 ต.บางเหรียง กิ่งอำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา 2532** (สงขลา: ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2532), หน้า 1-15.
- ⁹ ปัญจพล บุญชู, **การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตการเกษตรของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในหมู่บ้านยากจน อ.รัตภูมิ จ.สงขลา** (สงขลา: ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2535), หน้า 1-14.
- ¹⁰ สงบ ส่งเมือง, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจภาคใต้," **เศรษฐศาสตร์การเมือง**, เรื่องเดิม, หน้า 60-83.
- ¹¹ วิจิต ภาพกาญจน์, **นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444-2503** (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า ง-จ.
- ¹² นันดา แก้วสุวรรณ, **พัฒนาการของการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2488-2516** (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), หน้า 1-174.
- ¹³ ภูวดล ทรงประเสริฐ, **ทุนสิงคโปร์: การผูกขาดตลาดยางพาราและดีบุกไทย** (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 5 — 91.
- ¹⁴ สมยศ ทุ่งหว้า และศิริจิต ทุ่งหว้า, "วิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา บริเวณฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา," **วารสารสงขลานครินทร์** 1, 1 (ก.ย.-ธ.ค. 2537), หน้า 77-106.